

Капіруліна С. Л.
м. Київ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

«Третє тисячоліття – це вже не час для становлення.

Це вже альтернатива: бути чи не бути.

Це вже фактично епоха транснаціональна.

Україна відстає від динаміки часу.

Лише реальне постання громадянського суспільства

може змінити ситуацію на краще.

Але насамперед – нова якість мислення

як основний чинник цієї трансформації.

*Щоб не минуло формувало сучасний тип українця,
а щоб сучасний українець був здатен формувати майбутнє».*

Ліна Костенко

У статті розглянуто основні сучасні підходи до організації процесу підготовки вчителя географії в системі післядипломної педагогічної освіти на різних етапах становлення та розвитку його професіоналізму.

Ключові слова: безперервна освіта, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації, інформаційна культура.

Постановка проблеми

Вступ. Розвиток інноваційних процесів у системі освіти не дає змогу педагогу обмежитися сьогодні лише засвоєнням певної суми знань: необхідно оволодівати вміннями та навичками їх використання у нестандартних ситуаціях, які є обов'язковим атрибутом інноваційного розвитку. Для організації цілісної системи неперервної педагогічної освіти, адекватної вимогам сучасних інноваційних перетворень, необхідна більш активна взаємодія системи підвищення кваліфікації, муніципальної та шкільної методичних служб.

Функціонування цієї взаємодії має за мету таке:

- організацію процесу неперервної освіти педагогічних кадрів у міжкурсовий період;
- розвиток інноваційних процесів у системі освіти; вирішення нестандартних педагогічних ситуацій;
- урахування специфіки діяльності окремої школи, конкретних інтересів і потреб кожного учителя [6, 130].

Основною проблемою безперервної освіти учителя географії, що відповідає усім вимогам сучасного суспільства, яке переживає швидкоплинні трансформаційні процеси, є підготовка фахівця, котрий вдало використовує сучасні інноваційні форми і методи навчання учнів та особисто умотивований і підготовлений до постійного вдосконалення й підвищення власної фахової і загальнокультурної кваліфікації, формування, зростан-

ня та розвитку педагогічної майстерності. Але й суспільство має створювати відповідні умови, за яких педагог може реалізувати власну потребу у постійному вдосконаленні, освіті та розвитку.

Аналіз останніх досліджень. У теорії та практиці післядипломної освіти в Україні та у світі накопичено значний досвід, який є основою розбудови системи післядипломної освіти:

- зміст, структуру, особливості й закономірності професійної педагогічної діяльності досліджували О. Глузман, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Луговий, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.;
- вивченню питань безперервності освіти працівників різних спеціальностей присвячено дослідження О. Аббасова, Л. Анциферова, С. Вершловського, О. Вербицького, Б. Гершунського, Т. Сорочан, О. Рудіної та ін.;
- аспекти професійної адаптації педагогічних працівників висвітлено в працях В. Лугового, О. Мороз, Є. Павлютенкова та ін.;
- особливості підвищення кваліфікації педагогів досліджували В. Бондар, М. Кухарева, В. Маслов, В. Онушкін, Т. Шамова та ін.;
- питанням методичної роботи з педкадрами присвячено праці Г. Данилової, І. Жерносека, М. Красовицького, В. Пуцова та ін.;
- проблеми педагогічного досвіду, його вивчення та використання у післядипломній освіті педагогів відображені у працях Ю. Бабанського, В. Журавльова, О. Шиліної та ін.;
- проблемам використання інноваційних технологій у післядипломній освіті присвячено праці М. Артюшина, В. Буренко, Н. Гузій, А. Єрмоленко, Н. Морзе та ін.

Однак, за даними наших досліджень, питання методичної роботи, особливості й закономірності професійної педагогічної діяльності та й безпосередньо сам процес становлення професіоналізму та розвитку професійної діяльності вчителя географії в системі післядипломної педагогічної освіти ще не був предметом окремого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Стратегічним орієнтиром суспільного прогресу є принцип безперервності — основний принцип системи післядипломної педагогічної освіти. Тож метою публікації вбачаємо необхідність висвітлення основних напрямів модернізації та оновлення змісту, форм і підходів до процесу безперервної, упродовж життя професійної підготовки учителя географії в системі післядипломної освіти як у процесі проходження ним обов'язкової чергової курсової перепідготовки, так і у тривалій міжкурсовий період, використовуючи засоби самоосвіти та саморозвитку.

Виклад основного матеріалу

Післядипломна педагогічна освіта — галузь освіти дорослих, яка забезпечує неперервне вдосконалення професійних знань, умінь та навичок педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів освіти шляхом підвищення кваліфікації, перепідготовки, спеціалізації та стажування на основі новітніх технологій, досягнень науки і виробництва [1, 682].

Відомо, що в період переходу від індустріального суспільства до інформаційного визначено продуктивні зміни у підготовці, перепідготовці та підвищенні професійної кваліфікації, оцінці мотивації педагогів. Це ключовий фактор у модернізації школи, без якого усі інновації ризикують перетворитися на пусті розмови [7, 101].

Згідно з авторською концепцією [7], яку ми використали у своїй практичній діяльності, процес підвищення кваліфікації та розвиток особистості сучасного вчителя географії має бути неперервним і здійснюватися на трьох рівнях:

- традиційного підвищення кваліфікації в напрямі підвищення науково-теоретичної, психолого-педагогічної, методичної та технологічної компетентності вчителя географії;

- оновлення та поповнення багажу знань з суміжних з географією наук (реалізація міжпредметних зв'язків): картографії, геології, економіки, математики, біології, хімії, фізики, екології, правознавства, культурології тощо;

- цілеспрямованого виховання інтелігентності та підвищення загальної культури вчителя.

Як стадійний і цілісний у своїх елементах довгочасний процес, що забезпечує поступальний розвиток творчого потенціалу особистості і всебічне збагачення її духовного світу, безперервна освіта — це цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність з освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, яку одержують на базі загальних і спеціальних навчально-виховних установ, а також шляхом самоосвіти [5, 364].

Система безперервної післядипломної освіти вчителів географії міста Києва структурно та змістовно складається зі значного арсеналу форм і методів роботи, які мають широке фахове та міжпредметне наповнення й покликані забезпечити розвиток професіоналізму вчителя на різних етапах його становлення, розвитку та діяльності: як на початку, на стадії формування та становлення фахівця, так і на стадії зрілого досвідченого вчителя, який прагне не тільки подальшого самовдосконалення, а й може поширювати власний педагогічний досвід серед колег на рівні школи, району, міста тощо. Арсенал курсів підвищення кваліфікації вчителів географії, які проходять усі вчителі міста, на жаль, нині лише раз на п'ять років, включає очну та дистанційну форми навчання в різних їх варіаціях, залежно від кваліфікаційної категорії вчителів. Це, зокрема проведення лекційно-семінарських та практичних занять (знайомство з останніми дослідженнями та розробками науковців у галузі географії, картографії та суміжних з нею наук із залученням фахівців Національного університету імені Тараса Шевченка, з методиками та технологіями навчання із залученням найкращих учителів міста, опанування комп'ютерної грамотності, основ інформаційно-комунікаційних технологій навчання та способів їх практичного застосування на уроках географії та в позаурочний час, використання Інтернету у навчально-виховному процесі з географії тощо); педагогічна практика на базі шкіл міста Києва, лабораторії географічної та економічної освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Інституту передових технологій, державного науково-виробничого підприємства «Картографія», ботанічного саду імені академіка Фоміна, Міжнародного центру дитячого та юнацького туризму тощо; виховання інтелігентності, розвиток національної свідомості

та підвищення рівня загальної культури вчителя завдяки відвідуванню педагогічного музею при міському Будинку вчителя, історико-українознавчих музеїв міста та Київської області (Мамаєвої слободи, Хати Савки тощо), проведення «круглих столів», майстер-класів та педагогічних конференцій з обміну досвідом і багато іншого.

Звичайно, підвищення фахової кваліфікації раз на п'ять років на курсах — це занадто малий обсяг роботи з учителями географії, занадто малий обсяг нової наукової інформації, адже географічна та картографічна науки не стоять на місці. У міжкурсовий період упродовж уже 18 років на базі київського міського Будинку учителя працює клуб учителів географії «Гея», на засідання якого запрошуються провідні науковці Інституту географії Національної академії наук України, фахівці географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, головні редактори журналу «Географія та основи економіки в школі» Микола Задорожний (м. Київ), газет «Географія» та «Економіка» Вікторія Андреева і Вікторія Садкіна (м. Харків), журналу «Краєзнавство. Географія. Туризм» Василь Серебрий (м. Київ), представники Екологічної ліги України та інші фахівці. На базі клубу можна ознайомитися з досвідом роботи найкращих учителів географії міста, взяти участь у майстер-класах, дискусіях, обговореннях актуальних проблем географії, картографії, економіки, екології та методики навчання [2, 23].

Розширити можливість фахового та загальнокультурного вдосконалення вчителя географії у міжкурсовий період. Саме таку мету переслідували організатори та керівники клубу. Так, наприклад, останнє засідання клубу, що відбулося 17 листопада 2011 р., було присвячено питанням сучасного розвитку геоінформаційних систем і технологій в Україні та у світі та проблемі впровадження в широку загальноосвітню практику шкільного курсу на вибір «Основи геоінформаційних систем і технологій». Як одну з головних проблем та суперечностей впровадження цього курсу вчителі і один з авторів програми та програмно-методичного забезпечення курсу В. Остроух — к.геогр.н., доцент кафедри геодезії та картографії географічного факультету Національного університету імені Тараса Шевченка називають неготовність учителя загальноосвітньої школи до викладання цього предмета в старшій школі через брак відповідних знань та вмій та високу зацікавленість старшокласників предметом.

Крім того, упродовж кожного навчального року для вчителів географії міста Києва організуються серпневі (настановні) конференції з секційними засіданнями, семінари, «круглі столи», майстер-класи, презентації педагогічного досвіду тощо. На кожному секційному засіданні та семінарі вирішуються тематичні питання, пов'язані з методикою навчання шкільної географії, що є актуальними для цього навчального року: робота з обдарованою молоддю; впровадження факультативних курсів та курсів на вибір; проведення моніторингових досліджень рівня навчальних досягнень учнів; підготовка до Державної підсумкової атестації та багато інших питань, які турбують педагогів столиці.

Підготовка вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти базується на основних принципах андрагогіки, яка (за визначенням С. Болтівця) покликана з'ясувати психолого-педагогічні закономірності, соціальні і психологічні чинники ефектив-

ності освіти, навчання і виховання дорослих, розробляти методи системи навчально-виховної роботи з окремими особами і групами у віці від 18–20 років до глибокої старості, враховуючи своєрідність педагогічної ситуації: сформованість особистості у дорослих, наявність у них життєвого досвіду, культурні, освітні, професійні запити, переважання самоосвіти і самовиховання [1, 22].

Отже, усі заходи, спрямовано на підвищення кваліфікації вчителя географії в напрямі науково-теоретичної, психолого-педагогічної, методичної та технологічної компетентності, на оновлення та поповнення багажу знань із суміжних з географією наук. Цілеспрямоване виховання інтелігентності та підвищення загальної культури вчителя базуються на глибокому знанні психології вчителя, його внутрішньої та зовнішньої мотивації щодо підвищення власної обізнаності, педагогічної майстерності та саморозвитку з урахуванням індивідуальних професійних запитів та життєвого й професійного досвіду.

За результатами проведених нами досліджень (анкетувань, опитувань тощо), серед основних мотивів щодо підвищення власної спеціальної фахової та загальноосвітньої кваліфікації, набуття нових та розвиток уже сформованих учительських компетенцій, якими нині керується саме вчитель географії такі

- 1) потреба здобути нові фахові знання, навички та вміння (до 93% опитаних);
- 2) підвищення фахової компетентності як учителя географії (93%);
- 3) цікавість до нової сучасної наукової інформації (93%);
- 4) спілкування з колегами з метою обміну досвідом (80%) та інші.

Дослідження питання щодо визначення перешкод на шляху вдосконалення власної педагогічної майстерності дало такі результати: 47–50% опитаних визначили, що перешкоди відсутні; на відсутність матеріального заохочення вказали 13% опитаних, на наявність матеріальних проблем — 20% опитаних.

Проведені нами анкетування та опитування вчителів географії міста Києва, Рівненської, Закарпатської областей та Автономної республіки Крим, які було проведено у 2009–2010, 2010–2011 навчальних роках, свідчать про те, що серед чинників, які впливають сьогодні на бажання вчителів проходити курси підвищення кваліфікації, працювати в напрямі самоосвіти, розвивати власну педагогічну майстерність, є й атестація. Але цей чинник виявився найменш впливовим на мотивацію вчителя географії (13–25% респондентів).

Атестація — визначення кваліфікації працівника, відгук про його здібності, ділові та інші якості, визначення відповідності своїй посаді та рівню кваліфікації, залежно від якого, а також від стажу педагогічної роботи встановлюється тарифний розряд оплати та педагогічне звання (за визначенням Є. Коваленка).

Перед працівниками системи післядипломної освіти, які є основною ланкою, що пов'язує вчителя-практика з науковцями, авторами програмно-методичного забезпечення навчання географії, представниками науково-методичної, педагогічної преси, стоїть завдання оновити зміст післядипломної освіти, обрати такі форми організації й проведення процесу неперервної освіти вчителя географії, аби основними чинниками, що визначають його бажання розвивати власну педагогічну майстерність, були: бажання

дізнатися нове в галузі географії та суміжних наук, необхідність опанування нових освітніх технологій, набуття вищого рівня інформаційно-комунікаційних компетенцій, прагнення ознайомитися з передовим педагогічним досвідом та можливостями впровадження його у власну практичну педагогічну діяльність тощо. Адже безперервна педагогічна освіта — це процес, що охоплює все життя людини й забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості, всебічне збагачення її духовного світу, цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти. Метою її є становлення і розвиток особистості як у періоди її фізичного і соціально-психологічного дозрівання, розквіту і стабілізації життєвих сил і здібностей, так і в періоди старіння організму, коли на передній план висувається завдання компенсації функцій та можливостей, що втрачаються [1, 580].

Розвиток інформаційної культури вчителя географії сьогодні є однією з актуальних проблем освіти вчителя географії впродовж життя. За визначенням М. Жалдака, інформаційна культура [1, 362] — це здатність суспільства ефективно використовувати наявні в його розпорядженні інформаційні ресурси і засоби інформаційних комунікацій, застосовуючи для цих цілей передові досягнення в галузі розвитку засобів інформації та інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні дослідження в галузі розвитку геоінформаційних систем і технологій, створення все нових поколінь електронних підручників та посібників, інтерактивних карт та атласів, упровадження їх у шкільну освітню практику вимагають від учителя географії високої обізнаності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, високої загальної інформаційної культури. Тож одним із завдань системи післядипломної педагогічної освіти вчителя географії є створення умов для підвищення його обізнаності в цих питаннях, набуття спеціальних знань та умінь, які сприятимуть здійсненню профільної підготовки учнів старшої школи. З цією метою впродовж останніх двох років на базі ІППО КУ ім. Б. Грінченка проводяться семінари та практичні заняття для вчителів географії, які працюють або готуються до роботи у профільних класах із використанням профільної програми «Основи геоінформаційних систем і технологій» (автори Л. Даценко та В. Остроух) та методичних матеріалів, розроблених до неї працівниками Державного науково-виробничого підприємства «Картографія» тощо.

Крім того, нині нами та науковими дослідженнями фахівців у галузі системи післядипломної педагогічної освіти [3] доведено, що необхідними й достатніми організаційно-педагогічними умовами розвитку інформаційної компетентності вчителів є такі: внесення змін в організацію педагогічного процесу, оновлення навчальних планів і програм інститутів післядипломної освіти, методичних служб районних (міських) відділів освіти й навчальних закладів; наукове й навчально-методичне забезпечення розвитку інформаційної компетентності вчителя; диференційований підхід до розвитку інформаційної компетентності педагогів; застосування інформаційно-комунікаційних технологій; оптимальне поєднання інноваційних форм і методів навчання з традиційними.

Висновки

Сучасний учитель має бути готовим до постійного удосконалення та підвищення кваліфікації. Процес самоосвіти учителя — це вмотивований упорядкований розвиток особистої професійної діяльності, який вимагає високого рівня підготовки та самовіддачі. Але й суспільство мусить створювати умови, за яких педагог зможе реалізувати власні потреби у постійному розвитку, навчанні та вдосконаленні. Для успішного та результативного впровадження нових технологій навчання важливим є не тільки рівень забезпеченості освітніх установ сучасною комп'ютерною технікою, а й вирішення проблем підготовки педагогічних кадрів, які працюють з учителями упорядкований їхньої самоосвітньої діяльності, скеровують та модерують цей процес.

Крім цієї проблеми, на нашу думку та на думку інших фахівців [4, 113], що переймаються післядипломною педагогічною освітою, однією з основних є проблема розробки, апробації та впровадження засобів навчання, які б відповідали сучасним вимогам, новітнім технологіям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
2. Капіруліна С. Л. Осердя професіоналів / С. Л. Капіруліна, І. В. Іванова // Краєзнавство. Географія. Туризм. — 2011. — № 10 (687). — С. 22–23.
3. Нікулочкіна О. В. Розвиток інформаційної компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: навч.-метод. посіб. / О. В. Нікулочкіна. — Запоріжжя: ЛІПС. Лтд, 2009. — 92 с.
4. Парамзіна В. Создание средств дистанционного обучения / В. Парамзіна // Народное образование. — 2008. — № 1. — с. 113–115.
5. Педагогіка: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. — Минск: Соврем. слово, 2005. — 720 с.
6. Савина Н. Обучение педагогических кадров и сетевое взаимодействие: инновационные процессы / Н. Савина // Народное образование. — 2008. — № 7. — С. 130–134.
7. Федорец Н. Проблемы переподготовки и мотивации школьных педагогов в условиях информационного общества / Н. Федорец // Директор школы, лицея, гимназии. — 2008. — № 5. — С. 101–104.

Капіруліна С. Л.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФИИ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассмотрены основные современные подходы к организации процесса подготовки учителя географии в системе последипломного педагогического образования на различных этапах становления и развития его профессионализма.

Ключевые слова: непрерывное образование, последипломное образование, повышение квалификации, информационная культура.

Капіруліна С. Л.

MODERN APPROACHES TO PREPARATION FOR GEOGRAPHY TEACHER IN THE SYSTEM OF POST-QUALIFYING PEDAGOGICAL EDUCATION

The article deals with the questions concerning the basic modern approaches to the organization of preparation process for geography teacher in the system of post-qualifying pedagogical education on different stages of formation and development of his professionalism.

Key words: continuous education, post-qualifying education, postgraduate education, information culture.